

## POČECI I RAZVOJ TALASOTERAPIJE I ZDRAVSTVENOG TURIZMA U CRIKVENICI

### THALASSOTHERAPY AND HEALTH TOURISM IN CRIKVENICA: ORIGINS AND DEVELOPMENT

Vladimir Uremović<sup>1</sup>, Ivan Vukelić<sup>2</sup>, Jasna Gobić<sup>3</sup>

#### SUMMARY

*Thalassotherapy and health tourism of Crikvenica date back to the opening of the first public beach in 1888. Favoured by the Archduke Joseph von Hapsburg, Crikvenica soon won over considerable Hungarian capital, invested in hotels and boarding houses. The first hotel was Archduke Joseph, renamed in 1900 to Therapia, followed by hotel Miramar and army resort Militar Kurhaus, which moved to a new Villa Mira in 1897. In 1898, the Archduke's wife Clotilda set up a Ladislaus' Children's Home for paediatric treatment and recovery in St. Paul's monastery. In 1908, Dr Oskar Seidl set up a sanatorium Dr Oskar Seidl's Home. 1913 saw the opening of Villa Ružica, which was a sanatorium for Croatian teachers. In 1909, Marija Steyskalova established a sanatorium for over 400 Czech children. Shortly before the break of the Great War, another sanatorium (and resort) saw the light of day – Pečić – Odilon. At one point, there were eight sanatoriums/health resorts in function. No wonder then that, in 1906, Crikvenica received the official title "Seaside resort and climate therapy resort" from the nation's government. This recognition boosted the town's progress.*

**Key words:** history of medicine, 19<sup>th</sup> and 20<sup>th</sup> century, thalassotherapy, health tourism, Crikvenica, Croatia

<sup>1</sup> Umirovljeni profesor ginekologije na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci

<sup>2</sup> Apsolvent Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci

<sup>3</sup> Klinika za ginekologiju i porodništvo KBC-a Rijeka

Adresa za dopisivanje: Prof. dr. Vladimir Uremović. Strossmayerova 14, 51000 Rijeka

U Crikvenici je prilično rano otkrivena mogućnost primamljiva i perspektivna razvoja – turizma i zdravstvenog turizma. Prirodne ljepote, povoljna i zdrava klima i mikroklima, koje čine čist zrak, more i okoliš, zemljopisna blizina središtu Europe te dobra prometna povezanost Crikvenice sa zaleđem, išli su tome u prilog. [1].

Povrh toga koncem 19. stoljeća more je po preporuci liječnika počelo privlačiti sve veći broj ljudi. U tom smislu valja istaknuti zasluge dr. Ivana Dežmana [2] koji je u Zagrebu od 1868. započeo serijom *Predavanja za krasni spol*. Predavanja je 1871. godine objavio u izdanju Matice Hrvatske *Čovjek prema ljepoti i zdravlju*. Posebno je zagovarao kupanje u moru. Odjeci njegovih predavanja nedvojbeno ga svrstavaju u pionire naše talasoterapije. Treba spomenuti i druge zaslužne promicatelje kao što su dr. Bogoslav Trnski, S. Lukanović, mr. ph. Ivan Polić, ali i mnogi drugi. Na tim postavkama i na crikveničkom području niču mnogi talasoterapijski objekti kao što su hoteli *Therapia* i *Miramare*, *Vojničko lječilište*, *Ladislavov dječji dom*, *Dom dr. Seidl*, *Češka kolonija*, sanatorij *Villa Ružica*, sanatorij (lječilište) *Vila Pečić-Odilon* itd. [1,3].

Zasluge što su se ove mogućnosti i prednosti uočile, vrednovala i prihvatila pripadaju u prvom redu istaknutim crikveničkim intelektualcima, ali i poduzetnim i promućurnim mještanima. Neki od njih bili su na istaknutim mjestima i službama u Monarhiji. Opetovano su upoznavali svoje prijatelje, kolege, znanstvenike i državnike iz središta Monarhije i Europe s ljepotama i mogućnostima Crikvenice. Mnoge od njih dovode u Crikvenicu kao svoje goste na oporavak, kupanje i odmor. Na obali ispred svojih kuća (Kostrenčić, Edo Lovrić, Katnić, Car) uređuju kupališne prostore i podižu kabine za presvlačenje. Tako se u Crikvenici počela okupljati europska elita i aristokracija. Nakon boravka u Crikvenici, svojim zalaganjem, predavanjima i publikacijama u dnevnom tisku, stručnoj i znanstvenoj literaturi ti gosti promiču Crikvenicu u čitavoj Europi ističući njezine mogućnosti i prednosti. [1].

Više austrijskih i mađarskih znanstvenika i državnika, koji su kao gosti boravili u Rijeci i Opatiji, posjećuju Crikvenicu. Oduševljeni Crikvenicom, angažiraju se u njezinu promicanju usmenim i pismenim priopćavanjem u najpoznatijim i najboljim časopisima te u dnevnom tisku. To je imalo toliki odjek da i liječnici iz Austro-Ugarske, ali i iz drugih država Europe, počinju upućivati svoje pacijente na oporavak, liječenje i rehabilitaciju u Crikvenicu [1].



Slika 1. Hotel nadvojvode Josipa i paviljon

Figure 1 Archduke Joseph Hotel and Pavilion

Među stranim posjetiteljima i promotorima Crikvenice, posebno istaknuto mjesto i neprocjenjive zasluge za osnivanje turizma i njezin razvoj pripada sveučilišnom profesoru iz Beča i Graza Johannesu Frischaufu [4]. Kao velik i iskren prijatelj Hrvatske i Crikvenice često je, skoro svake godine, posjećivao naše krajeve i Crikvenicu. Svoja zapažanja, otkrića i dojmove objavljivao je u stručnom i znanstvenom, a posebno u turističkom tisku Europe (Oesterreichische touristen Zeitung i drugi). Uz ukazivanje na potencijalne prednosti Crikvenice, predviđao joj je sjajnu budućnost. U tom je smislu objavio 1891. u Grazu na njemačkom jeziku i prvi vodič Crikvenice na 63 stranice i s dvije slike. Sva njegova djelatnost vezana uz Crikvenicu bila je snažan poticaj domaćim i stranim poduzetnicima i investitorima te raznim majstorima i stručnjacima da se angažiraju u Crikvenici. [4].

Nakon prvog vodiča J. Frischaufa (1891.), dr. Franz Hasper objavljuje 1894. u Budimpešti nov stručni vodič *Crikvenica, Seebad und klimatischer Kurort*, u kojem obrađuje mjesto sa svih aspekata balneoklimatologije i turizma. [4].

Dr. Roko Joković objavljuje 1906. u Crikvenici, u izdanju *Kurkomissiona* (Lječilišno povjerenstvo) prvi ilustrirani veliki vodič na našem jeziku i u prijevodu na njemački, mađarski i češki jezik – *Crikvenica, morsko kupalište*

i klimatsko zimsko lječilište (Crikvenica, Seebab und klimatischer Winterkurort). Do 1914. vodič je doživio sedam izdanja [1]. U njemu se nalaze podaci i upute s aspekta zimskog klimatskog lječilišta i morskog kupališta, indikacije i kontraindikacije bolesti, upute i režim kupanja i sunčanja, obavijesti o vodenim kurama te drugim ljekovitim fizikalnim metodama i procedurama u tretiranju mnogih bolesti, o prevenciji, korekciji i rehabilitaciji bolesnih stanja [1,3,4].

U takvim okolnostima rađa se zamisao da se pride organiziranom razvoju turizma i usmjerenja Crikvenice kao morskog kupališta, ljetovališta i zimovališta. S tom je namjerom osnovano 1887. dioničko društvo *Crikvenica* sa svrhom da se na crikveničkoj obali podigne javno kupalište. Kupalište je podignuto na Petaku i 1888. svečano otvoreno. Taj se čin u Crikvenici smatra početkom organiziranog i zdravstvenog turizma jer je crikvenički turizam od početka imao ponajprije zdravstveni karakter i vodio se u statistici zdravstva. Poslije su sukcesivno podizana i druga javna kupališta.

Nagli razvoj turizma potaknuo je brojne crikveničke iseljenike iz čitavog svijeta, kao i pečalbare, da svoj teško stečeni novac ulože u Crikvenici u izgradnju kuća i vila za iznajmljivanje soba strancima i turistima. Štoviše, Ivan Skomerža st., vrlo napredni ribar i dobrostojeći trgovac,



Slika 2. Pješčano kupalište – Plaže i hotel Miramar

Figure 2 Spa sand beaches and Hotel Miramar

izgradio je u Crikvenici prvi hotel *Nadvojvotkinje Clotilde* 1891. godine. To je bio prvi visokokvalitetni hotel prema strogim službenim standardima Monarhije. Uloživši svoj kapital, započeo je odmah pravu turističku i ugostiteljsku djelatnost. Odmah nakon izgradnje, u hotelu borave elitni i dobrostojeći gosti i financijeri (iz čitave Europe) te izvođači budućeg hotela *Therapia* [5].

Od početka 1891. godine mr. ph. Ivan Polić redovito vodi meteorološke podatke i surađuje s Hidrometeorološkim zavodom u Zagrebu. Stoga se u Crikvenici osniva i otvara Meteorološka postaja. Svi meteorološki podaci su otada, tj. od 1891. do danas, pohranjeni i obrađeni u Hidrometeorološkom zavodu u Zagrebu. Time je Crikvenica svrstana među tri najstarije meteorološke stanice u zemlji, ali je jedina na Jadranu koja od početka do danas ima obrađena i objavljena sva neprekidna vremenska motrenja [1].

Nadvojvoda Josip Habsburg (1833.–1905.) bio je sin Velikog palatina Ugarske (brata cara Franje Josipa). Bio je član i predstavnik carske kuće u Rijeci, ali jako naklonjen Crikvenici te je uskoro postao i njezin zaljubljenik. Pokrenuo je i nagovarao mađarske kapitaliste i investitore da svoj udruženi kapital ulažu u Crikvenicu. U dogovoru s Hrvatskom vladom u Zagrebu osniva se konzorcij *Josip Holub et Consorten*, građevno društvo za klimatsko lječilište i morsko kupalište. To je društvo od siromašnih ribarskih obitelji jeftino pokupovalo mnogo građevinskog i drugog zemljišta i uskoro pristupilo izgradnji velikog otmjenoga hotela na najistaknutijem položaju u mjestu. Hotel je dovršen i svečano otvoren 20. lipnja. 1895. pod imenom *Hotel nadvojvode Josipa*. Imao je 126 moderno uređenih soba i apartmana. Prethodno je u okolici hotela na obali izgrađeno vlastito kupalište sa stotinu kabina (Mađarske banje 1894.). Istodobno je za hotelske goste izgrađeno pristanište (Crni molo, tj. Črni mul) s carinarničkim uredom. Oko hotela, na prostoru od oko 30.000 čhv Franjo Brož, školovani vrtlar, uređivao je park zvani *Rajski vrt* sa zooološkim vrtom za djecu (srne, pauni, poni, zečiči, magarci i neke manje domaće životinje). Podignut je paviljon u švicarskom stilu s izvrsnom glazbom i ciganskom kapelom, zatim kursalon s nekoliko stotina mjesta u zatvorenom prostoru za glazbu, razonodu, pouku, boravak za nepovoljna vremena itd., te psetarnica s čuvarom pasa gostiju, kao i teniska i druga igrališta za djecu i odrasle. Istodobno su izgrađene i uređene dvije depandanse, a u hotelu zatvoreni bazen s toplom i hladnom morskom vodom te ortopedska i gimnastička dvorana. U posebne dvorane uvodi se najsuvremenija aparatura za fizikalnu terapiju te hidro-, kinezi-, elektro-, psamo- (kupke u vrućem pijesku i blatu) i fototerapiju, za polivalentnu masažu, kao i za kozmetsku, švedsku, korektivnu i ortopedsku gimnastiku. Provode se

dalje i terenske kure prema Oertelu, dijetetski postupci i kure danima grožđa, razne kure ležanja, debljanja, mršavljenja, odvikavanja, sunčane i zračne kupelji itd. Uz to se odmah uključuje rendgenski kabinet i dijagnostičko-terapeutski centar prema najsuvremenijim medicinskim dostignućima. Bio je to tada najveći i najotmjereniji hotel na Kvarneru, a najvjerojatnije na čitavom Jadranu. Od samog početka, a osobito od 1900., hotel ugošćuje najotmjerenije goste i aristokraciju Europe, pa i okrunjene glave. Radi ljeti i zimi.

Kad je društvo *Josip Holub i dr.* zapalo u novčane teškoće, hotel kupuje 1897. nadvojvoda Josip i u njemu osniva *Hidropatski institut* (hidroterapeutski) te hotel radi cijele godine, tj. ljeti i zimi, i od početka njeguje zdravstveni i lječilišni turizam (ne bolnički). Nadvojvoda Josip je 1900. doveo uglednoga sveučilišnog profesora-balneologa Poljaka dr. Hansa Ebersa, a hotel je istodobno preimenovan u hotel *Therapia*. Od 1904. zastupnik hotela postaje mađarski veleposjednik Alexander von Csilléry, a sanatorij, tj. hotel, vodi dr. Bela Gróo s njemačkim, austrijskim i mađarskim diplomiranim medicinskim sestrama, dječjim njegovateljicama i ostalim osobljem [1,3,6,7,8].

Godine 1894. msgr. dr. Niko Veljčić podiže i uređuje park na Petaku. Od 1900. Franjo Brož sa suradnicima stvara, uređuje i održava glavni lječilišni park između hotela *Miramare* i *Esplanade*. Zemljište je darovala obitelj Skomerža. U parku je podignut natkriti paviljon (podij) za svakodnevne javne glazbene, zabavne, promenadne, sportske i kulturne priredbe na otvorenom. Park se 1936. proširuje, modernizira i poljepšava te se postavlja obelisk posvećen novom vodovodu. O parku tisak piše da takva *nema jugoslavenska rivijera* [10]. Istodobno Franjo Brož preuređuje i poljepšava park oko Therapije, stvara, uređuje i održava sve parkove i hortikulturne nasade u Crikvenici, kao i gotovo sve vrtove, perivoje, travnjake i okoliš svih vila i drugih kuća, privatnih i javnih objekata u mjestu i okolici, uključujući brojne šetnice i *ljubavne cestice*. Sve je to oplemenio ukrasnim i egzotičnim biljem [9].

Znatnu stručnu i financijsku pomoć i podršku Franju Brožu pružao je i osigurao inž. šumarstva i suradnik tadašnjeg JAZU-a Alfons Kauders, zet Ivana Kostrenčića, koji je priskrbio sredstva i pošumio velik dio krša u okolici Crikvenice, ali i Velebita i Hrvatskog primorja [9].

Tek kada su turizam i zdravstveni turizam već bili u velikom zamahu, u investicije u Crikvenici uključuje se i Hrvatska zemaljska vlada. Tako je, među ostalim, 1895. izgrađen vodovod iz tzv. Gorskog vrela kod Triblja.

Razvojem događaja u mjestu sve se više osjeća mađarski utjecaj, a Općina Crikvenica gubi dio svoje samostalnosti u vođenju kupališne poli-

tike. Zato je 1898., na poticaj kotarskog predstojnika Milana Ključeca, osnovano *Društvo za uređenje i poljepšanje Crikvenice i okolice*. Njegova pravila iste je godine potvrdila Zemaljska vlada u Zagrebu, a 1906. osniva se Lječilišno povjerenstvo na temelju § 106 Zakona o zdravstvu. Crikvenica je 1906. i službeno proglašena “morskim kupalištem i klimatskim zimskim lječilištem” (Magyar gyurgyholy). Time se vinula u sam vrh europskoga zdravstvenog turizma. Lječilišno povjerenstvo, u skladu s tim zakonom, preuzima ulogu prije spomenutih društava, koja su najstarija u zemlji. Preuzima higijensko-sanitarni nadzor svih uređaja i stanova koji služe gostima, brine se oko podizanja nasada u šetalištima i održavanja parkova, priređuje priredbe i vodi sveukupnu brigu za daljnji razvoj mjesta. Godine 1933. Lječilišno povjerenstvo, sukladno banovinskom Pravilniku, postaje Kupališno povjerenstvo, a od 1934. Turistički odbor [1,3,4,6,7,8].

Općina, Kotar i Lječilišno povjerenstvo energično se i uspješno bore sa svim administrativnim, pravnim i sudskim instancijama, sve do cara Franje Josipa. Tako crikveničke vlasti uspijevaju preuzeti ulogu svih prijašnjih hrvatskih i mađarskih društava. Time se stvorila brana sve većem utjecaju Mađara i njihova kapitala, a Crikvenica i Lječilišno povjerenstvo dobivaju upravu nad čitavom obalom i rivijerom. Od 1905. uvodi se boravišna i kupališna taksa.



Slika 3. Ladislavov dječji dom  
*Figure 3 Ladislaus' Children's Home*

Zbog sve većeg priljeva domaćih i stranih gostiju, grade se novi pansioni, vile i hoteli: 1902. hotel *Crikvenica*, 1903. hotel *Belle vue* i hotel *Royal*, a 1905. hotel *Crnković* (Park) itd. U svojim restauracijama ti su hoteli prehranjivali veći broj gostiju smještenih u susjednim vilama i drugim stambenim zgradama. Od početka razvoja u Crikvenici djeluje i nekoliko vrhunskih ugostiteljskih i turističkih majstora, od kojih neki osvajaju prva mjesta i zlatne medalje na europskim natjecanjima i kulinarskim izložbama, npr., 1908. Josip i Marija Crnković u Parizu, Ženevi i Karlovim Varima, te niz drugih: Paul Szabady, Jurica Manestar, Albin Starešina, Vjekoslav Gjurašin. Pekar Nikola Šnjarić ima Kraljevsko priznanje za desertna peciva, a Ivan Polić, Nikola Šnjarić, dr. Coltelli su k.u.k. dvorski dobavljači [6,7].

U međuvremenu izgrađeni su brojni parkovi, prometnice, vodovodi, kupališta, komunalni objekti i infrastruktura te pošta, telegraf, telefon, upravne zgrade i ostale zdravstvene ustanove.

Kako je rastao broj turista, osobito mađarskih, Mađar Koloman (Bela) Rimanoczy i časnik Joszef Bekessy na najljepšemu mjestu u Crikvenici grade i 1905. otvaraju hotel *Miramare*. Taj je hotel još moderniji i uređeniji (u svjetskim mjerilima) od hotela *Therapia*. Ima ukupno 66 otmjeno opremljenih soba, a u njemu su priključeni lječilište s toplom i hladnom morskom vodom, koje odgovara svim modernim zahtjevima Europe, te sanatorij u stražnjem dijelu hotela, koji je otvoren i vanjskim korisnicima.

Hotel je osposobljen za primjenu svih vrsta fizikalne terapije, kineziterapije i hidroterapije te parne i električne (metalne) dvo- i četverostanične kupelji. Provode se radioaktivne morske kupke prema sistemu dr. Dautwitza, zatim terapija vrućim zrakom prema prof. dr. Bieru, fototerapija plavim svjetlom prema dr. Keiseru, rendgen prema dr. Holtznechtu. Obavljaju se masaže rukom i električnim aparatom djelomično ili čitavog tijela (vibromasaža), inhalacije s Bullingovim aparatom, CO<sub>2</sub> i druge kupke koje se upotrebljavaju pri kurama liječenja, ortopedske procedure, inhalacije itd. Vodeći je liječnik Hermann vitez Coltelli de Roccamara s izvrsnim stručnim osobljem. On je ujedno i dvorski liječnik Njegove visosti nadvojvode Josipa. Od početka hotel je uspješno i savršeno stručno radio tijekom cijele godine [1,7].

Nadvojvoda Josip je od crikveničke općine otkupio bivši pavlinski samostan i u njemu uređio i 1895. otvorio vojničko lječilište (Militär Kurhaus) sa 23 sobe za časnike zajedničke vojske te Hrvatskog domobranstva i mađarskog *Honveda*. Lječilište je preseljeno 1897. u veliku novosagrađenu vilu *Miru*. Samostansku zgradu nadvojvodina supruga





Slika 4. Dom Dr. Oskar Seidl  
 Figure 4 Dr Oskar Seidl's Home

nadvojvotkinja Clotilda preuređuje u *Ladislavov dječji dom* (Laszlo Gyermekötthon – Ladislaus Kinderheim – Ospicio marino) prema imenu njihova nesretno, u lovu, poginula sina [2,3,10]. Tu su se od 14. travnja 1898. liječila i oporavljala djeca iz čitave države. Kupalište doma uređeno je prema Kneippovu sistemu [3]. Poslije, tj. nakon Prvoga svjetskog rata, to je bio Dječji dom kojem je od 1919. do 1931. ravnatelj bio Vladimir Nazor [1,6,7,10].

Godine 1900. podignuto je i novouređeno općinsko kupalište s velikim parkom, tzv. Hrvatske banje i glavni lječilišni park. Otada se u parku i oko parka (od hotela *Miramare* do hotelâ *Esplanade* i *Therapia*), s novoizgrađenim paviljonom za glazbu i druge priredbe na otvorenom, događa glavni turistički život. U parku je 1932. podignut obelisk s vodoskokom, posvećen vodovodu iz Žrnovnice [10].

Godine 1910. ispred parka pa do Crnog mola izgrađuje se veliko pješčano kupalište, tj. plaže. Prije opisana tri kupališta bila su drvena na palima. To je pješčano kupalište brzo postalo poznato u cijeloj Europi [1,3,10]. Zbog plitkog mora bilo je posebno pogodno za djecu i obiteljski turizam. U turističkom tisku Europe o njemu se kaže da je “*morsko tlo pokriveno najfinijim pijeskom, te ti se čini da hodaš po baršunu. Plitko je do 100 metara od obale. Ježevima i kamenju nema ni traga*” [1,10]. Kupalište je

odmah opskrbljeno šarenim platnenim kabinama, sunčalištem, restoranom, medicinskom službom te animatorima, trenerima, učiteljima plivanja i dječjim njegovateljicama [1,3].

Godine 1908. dr. Oskar Seidl između hotela *Miramare* i *Park hotela Crnković* uređuje pansion-sanatorij *Dom dr. Seidl* s četrdeset kreveta, koji je opremljen modernom talasoterapeutskom i ostalom medicinskom opremom, fizikalnom terapijom i rendgenom. Prima pacijente na liječenje i rekreaciju te vanjske korisnike usluga [1,3].

Hrvatski učiteljski dom sagrađen je u Crikvenici 1912. kao učiteljski sanatorij. Otvoren je 1913. i nazvan *Villa Ružica* prema gđi Ružici Lisac rođ. Pajnić, supruzi tajnika Udruženja učitelja Hrvatske Matije Lisca. Gđa Ružica je bila kuma na svečanom otvorenju doma. Dom je služio za liječenje, odmor i oporavak učitelja iz Hrvatske i članova njihovih obitelji. Osobito se preporučivao boravak oboljelima na srcu i krvnim žilama, na dišnim organima, živčanom sustavu, rekonvalescentima nakon teških bolesti te skrofuloznoj i boležljivoj djeci. Tu su se, uz ostalo, redovito održavali seminari i permanentno usavršavanje učitelja iz čitave Hrvatske [1,11]

Zavaljujući upornosti i marljivosti Čehinja Marije Steyskalove i njezine pomoćnice i nasljednice Berte Drgačove, u Crikvenici se 1909. osniva čehoslovačko dječje oporavilište *Česka detska ozdravny Marie Steyskalove*.



Slika 5. Češka kolonija

Figure 5 Czech colony

Tu od 1910. do 1948., nakon Rezolucije Inforbira, dolaze brojna češka i slovačka djeca na oporavak i rekonvalescenciju, osobito skrofulozna, rahitična, astmatična, anemična, distrofična i slabunjava, boležljiva djeca.

Oporavilište, koje je domaće stanovništvo zvalo i *Češka kolonija*, raspolagalo je velikim parkom, vlastitim morskim kupalištem s nekoliko barki na vesla i jedra te s bazenom s toplom i hladnom morskom i slatkom vodom. Moglo je primiti oko 400 djece. Imalo je na raspolaganju svoj rendgenski aparat, aparaturu za cjelokupnu fizikalnu terapiju s gimnastičkom dvoranom, priručni laboratorij i ostalu potrebnu opremu. Stručni nadzor provodio je dr. Ivan Sobol, a dolazili su i liječnici specijalisti iz Brna [12].

Kraće vrijeme prije Prvoga svjetskog rata djelovao je, na putu prema Selcu, i dobro opremljeni Sanatorij (lječilište) *Pečić-Odilon* u tzv. *Villa Amabilis* ili Amerikanski dom, poslije *Jadranka*.

U Crikvenici je u ovom razdoblju istovremeno djelovalo osam (!) lječilišta u funkciji zdravstvenog turizma. Uz zadovoljavanje zdravstvenih potreba tamošnjeg stanovništva, koje su obavljali stalni liječnici, posebno se njegovala turistička medicina [1,3,7].

Nakon Drugoga svjetskog rata većina tih ustanova postupno prestaje s radom, tako da danas u Crikvenici djeluje samo *Thalassotherapie* – specijalna bolnica za rehabilitaciju i liječenje bolesti dišnih organa i reumatizma, koja je nastavna baza Medicinskog fakulteta u Rijeci.

## LITERATURA

1. Jurdana Stanko i Uremović Vladimir: Razvoj turizma i talasoterapije u Crikvenici. U: Krištafor Vladimir, Jurdana Stanko i Uremović Vladimir, Turistička Crikvenica 1888.-1988., izd. Turističko društvo Crikvenica, Crikvenica, 1988.: str. 145.-171.
2. Uremović Vladimir i Jurdana Stanko: Uloga Ivana i Milivoja Dežmana na zdravstveno turističko usmjerenje Kvarnera., *Medicina*, 35., Rijeka, 1999.: str.37.-40.
3. Jurdana Stanko, Kabalin Srećko i Uremović Vladimir: Turizam, zdravstveno-lječilišni turizam i ekologija. U: Općina Crikvenica., izd. Skupština općine, Turistički savez općine Crikvenica., Crikvenica, 1990.: str. 21.-27.
4. Uremović Vladimir i Jurdana Stanko: Biografija dr. Johannesesa Frischaufa (1837.-1924.) i osvrt na njegov opus. *Vinodolski zbornik* 6., Crikvenica, 1991.: str. 157.-161.

5. Uremović Vladimir: Povijest crikveničkog ribarstva. Izd. Grad Crikvenica - Ustanova u kulturi "Ivan Kostrenčić", Crikvenica, 1997.: str. 55.-57.
6. Kleković Mirko, Jurdana Stanko i Uremović Vladimir: Crikvenica 1888.-1988., izd. Turističko društvo i Privredni vjesnik Zagreb, Crikvenica 1888.
7. Uremović Vladimir i Vukelić Marko: Prilog povijesti turizma u Crikvenici, Vinodolski zbornik. U tisku.
8. Brozičević Ivan, Jurdana Stanko i Uremović Vladimir: Development of Thalassotherapy, Acta Fac. Med. Flum. 15., Rijeka, 1990.: str. 93.-95.
9. Uremović Vladimir: Franjo Brož, pionir hortikulture u Crikvenici, Vinodolski zbornik 6., Crikvenica, 1991.: str. 153.- 156.
10. Župan Josip i sur.: Spomenica morskog kupališta i klimatskog Lječilišta u Crikvenici., Izd. Lječilišno povjerenstvo, Crikvenica, 1933.
11. Žalec T.: Hrvatski učiteljski dom u Crikvenici, Zagreb, 1971.: str. 278.-289.
12. Kričkova Pavla: Život a dilo Marie Steyskalove., Nakladen Českei ženske peče o mladeži na Morave, Brno, 1928.

#### SAŽETAK

*Razvoj talasoterapije i zdravstvenog turizma u Crikvenici počinje 1888. otvaranjem prvoga javnog kupališta. Nakon toga, uz naklonost nadvojvode Josipa Habsburga, u Crikvenicu stižu mađarski kapitalisti koji sukcesivno ulažu u izgradnju niza hotela i pansiona. Od 1895. počinje djelovati prvi hotel Nadvojvoda Josip, koji je 1900. preimenovan u hotel Therapia. Slijede hotel Miramar, vojničko lječilište Militar Kurhaus koje 1897. seli u novoizgrađenu Villu Miru. Godine 1898. nadvojvodina supruga Clotilda u pavlinskom samostanu uređuje Ladislavov dječji dom za liječenje i oporavak djece. Dr. Oskar Seidl 1908. uređuje pansion – sanatorij Dom Dr. Seidl, 1913. otvoren je Hrvatski učiteljski dom Villa Ružica. Godine 1909. Marija Steyskalova osniva i otvara Češko dječje oporavilište za više od 400 djece. Kraće vrijeme prije Prvoga svjetskog rata djelovao je sanatorij i (lječilište) Pečić-Odilon. Istodobno je djelovalo osam lječilišta u funkciji zdravstvenog turizma. Godine 1906. Crikvenica je i službeno od Hrvatske zemaljske vlade proglašena "morskim kupalištem i klimatskim zimskim lječilištem", što je uvelike pospješilo njezin daljnji napredak*

**Ključne riječi:** povijest medicine, XIX. i XX. st., talasoterapija, zdravstveni turizam, Crikvenica, Hrvatska